

**GEORGE ALEXANDER KENNEDY:
COMPARATIVE RHETORIC:
AN HISTORICAL AND CROSS-
CULTURAL INTRODUCTION.**

New York–Oxford: Oxford University Press, 1998. 238 strani.

Recenzija

Po dolgoletnem ukvarjanju z retoriko v klasični in pozni antiki Zahoda obravnava George A. Kennedy, verjetno eden najbolj cenjenih živečih strokovnjakov za to vedo (njegovo delo *Klasična retorika* je na voljo tudi v slovenskem prevodu), tudi retoriko v drugih kulturah. Pri tem uporablja utečene pojme in kategorije, ki so se razvili za opis zahodne retorične tradicije, tako da preizkuša njihovo univerzalno uporabnost in na njihovi podlagi primerja druge tradicije tako med seboj kakor z retoriko Zahoda. Rezultat je knjiga, ki je – še posebno ob upoštevanju širokopoteznosti projekta – po obsegu sicer skromna (besedila samega je 230 strani) in po obravnavi temu primerno sumarna, zato pa ob svežem pristopu prinaša sintezo številnih jezikoslovnih, antropoloških in kulturnozgodovinskih podatkov ter nakazuje možnosti za nadaljnje raziskovanje.

Obravnavane kulture so razdeljene v dve skupini (tj. v dva dela knjige): nepismene in pismene. To delitev utemeljuje avtor z velikim pomenom, ki ga je imelo pisanje za razvoj retorike in retorične teorije: zelo je namreč olajšalo možnost zavestnega ustvarjanja, analize in kritike, s tem pa tudi konceptualizacije in abstraktnega ter kompleksnega mišljenja; teorijo retorike je moč najti le v pismenih družbah (4). V prvem delu se tako zvrstijo avstralski staroselci in družbe v Afri-

ki, Južnem Pacifiku in v obeh Amerikah. Sporna je vključitev Aztekov, ki so imeli slikovno pisavo; Kennedy jo utemeljuje z dejstvom, da teh znakov niso uporabljali za zapisovanje posameznih besed, marveč za dejanja, dejstva, ideje ali pojme, in da z njimi niso zapisovali govorov (100), tako da pri slednjih ni bilo možnosti za preučevanje ali kritiko, kakršnih bi bili deležni v zapisani obliki. Drugi del pokriva Mezopotamijo, Egipt, Palestino, Kitajsko, Indijo in Grčijo z Rimom.

Za opis in medsebojno primerjavo teh retoričnih tradicij si avtor, kot rečeno, izposodi pojme iz zahodne tradicije: tri vrste govorništva (sodno, svetovalno in slavnostno) in pet stopenj pri nastajanju govora (določitev snovi, njeno razporeditev, slog, memoriranje in podajanje), slednje še s podrobnejšimi razdelki. V okviru določitve snovi tako obravnava uporabo logosa ali argumentiranja, etosa ali pomena govoročevega značaja (tj. njegovega prizadevanja, da bi svoj značaj prikazal v določeni luči, pa tudi apeliral na nrvnost občinstva, oblatil značaj nasprotnika ipd.) in patosa ali vplivanja na čustva poslušalcev; znotraj logosa obravnava indukcijo z rabo primerov, pregovorov in analogij in dedukcijo. K slednji štejeta raba entimem ali epiherem in raba toposov, tako dialektičnih, tj. načinov argumentiranja, kakor posebnih, tj. stvari, ki jih je primerno reči ob določenih priložnostih. Pri razporeditvi snovi preučuje, ali se v govorih in drugih oblikah izražanja kaže zaporedje posameznih delov, kakor so uvod, prikaz, dokazovanje in sklep. Pri slogu se zlasti posveča obstoju "formalnega" jezika, ki je v neki različici značilen za vse kulture in se uporablja ob obredih, slavnostih, v določenih zvrsteh

slovstva ipd., ter tropom in figuram. Med slednjimi najbolj obdela metaforo in njeno vlogo v razvoju jezika, poleg nje pa tudi rabo primere, metonimije in sinekdohe. Podajanje obravnava predvsem z vidika vpliva, ki so ga utegnile imeti kretnje na razvoj človeškega jezika, medtem ko je način memoriranja v virih slabše opisan in zato deležen manj obravnave. Išče pa tudi odgovore na vprašanja, kakršna so: ali in do kakšne stopnje je retorika v dani družbi konceptualizirana; ali predstavlja posebno vedo (tako je bilo le v Grčiji in Rimu); njena raba v mitologiji; njen splošni ton (tu npr. ugotavlja, da predstavlja grško-rimska retorika po svoji agresivnosti in tekmovalnosti anomalijo med ostalimi tradicijami).

Ob obravnavi posameznih kultur pride do sklepa, da je nekatere zahodne (aristotelске) kategorije mogoče označiti za univerzalne (tako npr. sve-tovalno govorništvo, argumentiranje s pomočjo primerov ali rabo metafor), medtem ko je druge potrebno modificirati. Kot primer omenimo "epideiktično" govorništvo, pod katerim je Aristotel pojmoval predvsem hvalo ali grajo (in se v skladu s tem v slovenščini navadno imenuje "slavilno"), vendar je dejansko že v Grčiji in Rimu obsegalo najrazličnejše zvrsti; če upoštevamo še priložnosti za govor v drugih kulturah, bi po Kennedyju kot njegov skupni imenovalec lahko opredelili utrjevanje kulturnih vrednot, krepitev občutka povezanosti med pripadniki skupine in obredno ter estetsko funkcijo (temu pojmu v slovenščini še najbolj ustreza prevedek "slavnostno").

Delo se odlikuje po veliki sistematičnosti in jasnosti v zgradbi in prikazu. Poleg tega, da sta devetim poglavjem,

razdeljenim na dva dela, dodana skupni predgovor in sklep, ima še vsako posamezno poglavje na koncu povzeteke, reference in bibliografijo. Ker je knjiga namenjena tudi nestrokovnjakom, avtor vedno poda časovno umestitev, zgodovinsko, politično, filozofsko ipd. ozadje in razlago izrazja. Skratka, zastavljena je kakor kvaliteten učbenik, in sodeč po internetnih straneh se je tudi res uvrstila med predpisano literaturo na vrsti ameriških visokošolskih ustanov in je pogosto citirana.

Pri ugotavljanju nesporne koristnosti te študije pa je svojevrsten paradoks v dejstvu, da je inovativna teoretična zasnova, na kateri Kennedy utemeljuje širino svojega prikaza, verjetno sporna, in vsaj nekateri izmed ciljev, v okviru katerih študijo zastavi, nerealni. Kennedy namreč uvede nov pojem retorike. Pod tem izrazom v najširšem pomenu ne razume zgolj govorništva, pa tudi ne – sicer širše pojmovanega – pouka javnega govorjenja in pisanja, ki se je razvil v klasični Grčiji in se razvijal ter poučeval vse do danes. Tudi delitev, na kateri temelji njegova *Klasična retorika* in je še širša (namreč na „prvotno“ retoriko, ki je ustna, javna in prepričevalna, ter na „drugotno“ retoriko, tj. rabo retoričnih sredstev, ki ima pretežno estetsko vlogo in se kaže tudi v zvrsteh, kakršne so književnost in celo glasba, arhitektura ali slikarstvo), stopi v ozadje. Kennedy išče vir retorike v naravnih nagonih in jo iz domene ljudi prenese tudi na druga živa bitja.

Retorika naj bi bila oblika energije, ki jo sproži posameznikova čustvena reakcija na situacijo, v kateri se počuti ogroženega ali vidi priložnost, da pridobi neko prednost. To čustvo lahko prenese v fizično ali v govorno de-

janje; narava (evolucija) daje prednost slednjemu, ker je zanj potrebna manjša energija. Potencial za retoriko imajo vsi organizmi, ki lahko oddajajo signale; prisoten je že v zmožnosti organizma, da odda znak brez lastne volje, npr. spremeni barvo ali obliko (25). Uresniči se, ko bitje uporablja glas z različno intenzivnostjo in z njim izraža občutke, še bolj pa, ko uporablja razne retorične tehnike. Retorika se je razvila zaradi nagona po samoohranitvi in ohranitvi genov, pri družbenih živalih pa tudi po ohranitvi družine, skupine in drugih članov vrste. Kennedyju pomeni osnovo vsakršne komunikacije: te brez retoričnega vzgiba ni. V njenem okviru torej obravnava izjemno široko področje delovanja, ki ne obsega le oglašanja ali znakovnega sporazumevanja, marveč tudi druge oblike vedenja. Med slednjimi je denimo prizadevanje nekaterih ptičjih samcev, da bi zgradili čim primernejše gnezdo in s tem privabili samico (24), na področju človeškega udejstvovanja pa sodi sem vse od propagande, tudi takšne s pomočjo umetnosti in verskih institucij, kakršna je bila Ehnatonova (132–133), ali javnih napisov, kakršna je bila Ašokova v Indiji (185–187), pa do spolnosti (121) ali sistema izmenjave daril (62). V 1. poglavju Kennedy preučuje možne paralele med človeško in živalsko „retoriko“, pri čemer prav tako izhaja iz zahodnih retoričnih pojmov, medtem ko v 2. poglavju podaja svoj pogled na razvoj človeškega jezika.

Ta pristop je dvorezen: po eni strani interpretira vrsto obstoječih opazanj

v novi luči, jih sistematizira po jasnem ključu in opozarja na izjemno zanimive paralele, po drugi strani pa je bil deležen kritike (Krajewski 1998¹): pojmovanje, da se je sporazumevanje zaradi praktičnih potreb razvijalo na čedalje višjo raven, naj bi bilo zastarelo ali vsaj sporno, saj so bile že oblike sporazumevanja med hominidi verjetno izredno prefinjene. Ista kritika postavlja pod vprašaj tudi legitimnost metode, po kateri prenesemo pojme iz ene kulture v druge, saj se da na tak način marsikaj neupravičeno izenačiti.

Kennedy seveda ni poklicni antropolog, zato gre njegov prikaz razvoja jezika verjetno brati bolj z vidika informacij, ki jih prinaša o obstoječih teorijah, in kot neobvezno predstavitev njegovih lastnih razmišljanj, kakor pa v smislu strogo znanstvene teorije. Res je tudi, da vzporednice živalskega obnašanja s pojmi iz retorike včasih delujejo absurdno, kot tedaj, ko z vso resnostjo ugotavlja, da ptičje petje sicer kaže vrsto besednih figur, ki temeljijo na zvoku (anaforo, homojotelevton, paronomazijo), ne pa tudi miselnih figur, kakršne so retorično vprašanje, ogovor ali ironija (23). – Njegovo zvajanje vseh mogočih pojavov na retoriko se mestoma zdi prisiljeno tudi v obravnavi človeške družbe: tako npr. povezuje pojem *ch'i* kitajskega filozofa Mencija, ki je preveden kot *physical vigour*, s svojo „retoriko“, ker gre obakrat za obliko energije, čeprav sam pravi, da je Mencijev pojem primerljiv z našo vestjo (156). – Po drugi strani pa s svojimi vzporednicami podčrtuje nesporne stične točke med

¹ Krajewski, B.: *George A. Kennedy, Comparative Rhetoric: An Historical and Cross-Cultural Introduction*. Bryn Mawr Classical Review 98.2.13. [Http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/1998/98.2.13.html](http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/1998/98.2.13.html).

ljudmi in živalmi; tudi če imamo njihov status „retoričnosti“ za sporen, predstavlja veliko novih informacij in spodbuja nadaljnje raziskovanje. Drugi očitek (o neustrezni preslikavi pojmov na povsem drugačne strukture) priznava tudi avtor sam. Odločitev, da si bo izposodil kategorije, ki so se oblikovale v stari Grčiji in jih je večino teoretično utemeljil že Aristotel (4. stol. pr. Kr.) v svoji razpravi *Retorika*, ob pričakovanju možnih ugovorov utemelji z argumentom, da je to edini polno razviti sistem retoričnega izrazja (seveda tudi edini, ki je zahodnim bralcem razumljiv) in da se tako ponuja možnost za preizkus, koliko je zahodne retorične pojme mogoče uporabljati izven zahodne kulture. Njegov namen ni natezati tuje kulture na zahodno izrazje, marveč prispevati k razvoju medkulturne retorične terminologije, tako da zahodne pojme po potrebi modificira. Priznava tudi dvoje velikih pomanjkljivosti, na kateri bi nujno naletel vsak preiskovalec tako širokega področja: da sam ne zna jezikov kultur, o katerih piše, in da so zapisi govorov iz nepismenih kultur zelo verjetno že utrpeli predelavo s strani zahodnjaških zapisovalcev; primer so poročila o govorih severnoameriških Indijancev (84 isl.). Nепrekrivanje kulturnih sistemov in nezanesljivost prevodov izpostavi pri prevodu avstralske pesmi, v katerem se ponavlja verz *I am red like a burning fire* (53). Kakor je opozoril prevajalec, v resnici pesmi staroselcev sploh ne vsebujejo primer, marveč so besede le postavljene skupaj (kakor npr. *I burn, a red fire*); niti ne gre za hoteno pesniško izražanje, marveč se v tem jeziku različni odtenki rdeče barve pač označujejo s samostalniki kakor “rdeč ogenj” ali “rdeča glina”. Kennedy pou-

darja, da se dojemanje stvarnosti med kulturami zelo razlikuje, tako da je izraz, ki se zahodnjaku zdi metafora, lahko v resnici slogovno nezaznamovan (98 idr.). Vsaj problemu odvisnosti od prevodov bi se bilo pri temeljnih medkulturnih primerjavah sicer mogoče izogniti, saj bi zahtevale veliko ožjo specializacijo in s tem obseg znanja, ki bi bil še v dosegu enega človeka. Spet je treba poudariti, da je vrednost Kennedyjevega pristopa v sintezi virov, neobičajnem pristopu in nakazovanju nadaljnjih študij.

Cilje primerjalne retorike navede Kennedy v predgovoru, v katerem očrta svoj program in razloži temeljno izrazje. Po začetni opredelitvi primerjalne retorike (“medkulturno preučevanje retoričnih tradicij, ki obstajajo ali so obstajale v različnih družbah”) pravi, naj bi bili vsaj štirje: 1. ugotoviti za vsako retorično tradicijo s pomočjo primerjalnih metod, katere značilnosti ima skupne z drugimi in katere so lastne le njej; 2. na podlagi tega oblikovati splošno teorijo retorike, ki bi zaobjemala vse družbe, torej opis vsem prirojene ali “globinske” retorične zmožnosti; 3. razviti strukture in izrazje, primerno za opis retorike v vseh kulturah; 4. uporabiti izsledke pri sodobnem medkulturnem sporazumevanju. Med temi se – poleg že omenjenih pomislekov v zvezi s tretjim ciljem – zdi zlasti problematičen četrti, torej praktična uporabnost v konkretnih situacijah. Primerjalne študije bralcu nedvomno odpirajo nove vpoglede in povečujejo njegovo tankočutnost, toda “spopad” s sicer neznano kulturo zgolj s pomočjo retorične teorije, ki bi bila tako splošna, da bi pokrivala vse kulture, je primerljiv s poskusom, da bi se sporazumevali v neznanem jeziku s pomočjo for-

mul generativnih slovníčarjev. Pri tako občutljivem področju, kakor je sporazumevanje, bi bil prej ko slej odločilni dejavnik poznavanje fines v dani družbi, ne pa posplošitev.

Kljub navedenim pomislekom pa je treba še enkrat poudariti, da je Kennedyjeva knjiga visoko pozitiven prispevek, ki si zasluži vso pozornost tako zaradi podatkov, ki jih prinaša, kakor zaradi idej o novih smereh raziskave, in želeli si gre, da bi se kmalu znašla v večjem številu tudi na slovenskih knjižnih policah.

Nada Grošelj

**IZOKRAT, LISIJA, DEMOSTEN, CICERON, EVMENIJ:
ANTOLOGIJA ANTIČNEGA
GOVORNIŠTVA.**

Prevedli: dr. Matjaž Babič (Demosten, Ciceron), Sonja Capuder (Evmenij), mag. Matej Hriberšek (Izokrat, Ciceron), David Movrin (Lisija). Uredil: mag. Brane Senegačnik. Študentska založba, Ljubljana 2001, Zbirka Claritas.

Recenzija

Če se sprehodimo med naslovi knjig, ki so v zadnjih nekaj desetletjih izšle v slovenščini, ter diplomskih in magistrskih nalog, nastalih na Oddelku za klasično filologijo, lahko tiste, ki se konkretno ukvarjajo s področjem antične retorike, preštejemo na prste ene roke. Govori velikih in malce manj velikih antičnih govornikov, retorični priročniki in retorične prvine nasploh, ki so bogatile množico literarnih zvrsti od zgodovinopisja do filozofske proze, so le redko prišli v ož-

ji izbor zanimanja slovenskih klasičnih filologov. Morda je temu bila vzrok domnevno večja privlačnost drugih literarnih zvrsti, morda težavnost življenja v sodobnem človeku tuj svet govorništva, zasičenega z neusahljivo množico vlog in nalog, ki jih je imelo v družbi. Kljub ne preveč plodni preteklosti pa je videti, da se retorični vendarle obetajo boljši časi.

Da je temu tako, pričata dve deli s področja retorike, ki sta izšli v letu 2001. Eno od njiju je prevod Kennedyjevega retoričnega priročnika, drugo pa pričujoča Antologija antičnega govorništva, ki je nastala v sodelovanju petih klasičnih filologov z Oddelka za klasično filologijo, profesorja dr. Matjaža Babiča, asistentov Sonje Capuder in mag. Mateja Hriberška ter diplomanta latinščine in grščine Davida Movrina, ki so delo prevedli, ter mag. Braneta Senegačnika, ki ga je uredil. Izbor avtorjev v večini ne preseneča, saj gre za velika imena antičnega govorništva, ki si brez dvoma zaslužijo mesto v antologiji. Bralca v grško antično retoriko popeljejo Lisija z *Govorom proti Eratostenu*, ki ga je imel pred sodiščem, sledi mu eden najznamenitejših učiteljev govorništva Izokrat z *Govorom Proti sofistom*, ki sodi v skupino *govorov o vzgoji*, potovanje pa sklene nedvomno največji antični govornik Demosten s *Prvim govorom proti Filipu*. Rimsko retoriko zastopata dva avtorja, umetnik latinske besede Ciceron z *Zagovorom Marka Kajlija Rufa* in tako rekoč skoraj neznan galski retor Evmenij z *Govorom za obnovo šolskega poslopja*, ki zanimivo popestri družbo štirih najslavnejših. Izbor govorov je bil gotovo skrbno premišljen, saj nam daje enakomeren vpogled tako v grške kot rimske govorniške dosežke, umeščene v zgodovinski tok od kla-